

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

เนื่องจากการวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาถึงการปรับตัวของผู้สูงอายุที่เป็นชนชั้นกลาง ทั้งชนชั้นกลางระดับบนและชนชั้นกลางระดับล่าง ในด้านต่างๆ ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และจิตใจ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้องครอบคลุม และเป็นจริงมากที่สุด ผู้วิจัยได้ดำเนินการดังนี้

1. การศึกษาข้อมูลจากเอกสาร ตำรา ศึกษาถึงแนวคิดทฤษฎีต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง

- แนวคิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านร่างกายในผู้สูงอายุ
- แนวคิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และวัฒนธรรม
- ทฤษฎีการปรับตัว

ผู้วิจัยได้นำแนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องมากำหนดเป็นกรอบและประเด็นในการวิจัย มีการปรึกษากับอาจารย์ที่ปรึกษามาเป็นระยะๆ ทั้งในช่วงก่อนลงไปเก็บข้อมูล ในระหว่างเก็บข้อมูล และหลังจากเก็บข้อมูลเสร็จแล้ว เพื่อปรับปรุงแก้ไข ในบางประเด็นที่ยังไม่ครอบคลุม เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้องครบถ้วน ครอบคลุม ชัดเจนและสามารถตอบคำถามของการวิจัยครั้งนี้ได้

2. การเลือกกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก ผู้ให้ข้อมูลหลักของการศึกษาวิจัยครั้งนี้ คือผู้สูงอายุที่เป็นชนชั้นกลางจำนวน 8 คน

ผู้วิจัยได้ไปขอข้อมูลจากชมรมผู้สูงอายุของคณะพยาบาลศาสตร์มหาวิทยาลัย เชียงใหม่ เนื่องจากว่าที่ชมรมผู้สูงอายุ จะมีรายชื่อ ที่อยู่ อาชีพ รายได้ การศึกษาของสมาชิกแต่ละคนแจ้งไว้ในใบสมัคร จากนั้นจึงคัดเลือกมาว่าผู้สูงอายุท่านใดที่อยู่ในขอบเขตด้านประชากรที่ต้องการศึกษาของงานวิจัยครั้งนี้

แต่ในความเป็นจริงแล้วยังมีผู้สูงอายุอีกเป็นจำนวนมากที่ไม่ได้เข้าร่วมกลุ่ม หรือกิจกรรมใดๆอย่างเป็นทางการ ผู้วิจัยจึงได้ไปปรึกษากับทั้งอาจารย์ที่ปรึกษาและคนใกล้ชิดว่าควรที่จะเลือกผู้ให้ข้อมูลหลักควรจะเป็นคนในกลุ่มใดและสาขาอาชีพใดบ้าง ผู้ให้ข้อมูลหลักบางท่านจึงได้มาจากการแนะนำของบุคคลใกล้ชิด และเนื่องจากผู้วิจัยเองมีอาชีพเป็นพยาบาล จึงได้รู้จักกับผู้สูงอายุที่มาตรวจสุขภาพ มีทั้งผู้สูงอายุที่สุขภาพแข็งแรงดีแต่มาตรวจสุขภาพประจำปี และมีทั้งผู้สูงอายุที่สุขภาพไม่แข็งแรงมาเข้ารับการรักษาพยาบาลในโรงพยาบาล ผู้วิจัยได้ใช้ความสนิทสนม คำนึงเคยเป็นการส่วนตัว ในการเลือกผู้สูงอายุที่เป็นผู้ให้ข้อมูลหลัก

ด้วย โดยอยู่บนพื้นฐานของขอบเขตเนื้อหาด้านประชากรและเกณฑ์ในการแบ่งว่าผู้สูงอายุเป็นชนชั้นกลางระดับบนหรือระดับล่างตามขอบเขตที่ได้กำหนดไว้ของงานวิจัยนี้

สำหรับเกณฑ์ที่ผู้วิจัยใช้ในการเลือกผู้ให้ข้อมูลหลักมีดังนี้

ผู้สูงอายุที่เป็นชนชั้นกลาง ที่ปัจจุบันอาศัยอยู่ในชุมชนเมือง (ในเขตเทศบาล) จังหวัดเชียงใหม่โดยแบ่งเป็นชนชั้นกลางระดับบน เช่น ผู้ที่เคยทำงานราชการ รัฐวิสาหกิจหรือธุรกิจเอกชนในตำแหน่งหัวหน้า มีระดับการศึกษาตั้งแต่ปริญญาตรีขึ้นไป หรือเคยมีบทบาททางสังคมในระดับสูง มีรายได้ในปัจจุบันหรือเคยมีรายได้มากกว่า 20,000 บาท ต่อเดือนจำนวน 4 คน เป็นชาย 2 คนเป็นหญิง 2 คน และศึกษาผู้สูงอายุที่เป็นชนชั้นกลางระดับล่าง เช่น ผู้ที่เคยรับราชการ ประกอบอาชีพส่วนตัวหรือเคยทำงานบริษัทเอกชนหรือรัฐวิสาหกิจ ในตำแหน่งที่ไม่ใช่หัวหน้า มีการศึกษาไม่สูงกว่า ระดับปริญญาตรี มีรายได้ก่อนออกจากงานประจำพอสมควร เพียงพอต่อการดำเนินชีวิตมีรายได้หรือเคยมีรายได้มากกว่า 8,000 บาท ต่อเดือนแต่ไม่เกิน 20,000 บาท ต่อเดือนจำนวน 4 คน เป็นชาย 2 คน เป็นหญิง 2 คน

ในการวิจัยครั้งนี้ กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักทั้ง 8 คน มีความแตกต่างกันในด้านต่างๆ ดังนี้ อายุ ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้คัดเลือกผู้มีอายุต่าง ๆ กัน เพื่อให้เห็นถึงการปรับตัวที่ชัดเจนเมื่อก้าวเข้าสู่วัยสูงอายุใหม่ๆ และมีผู้สูงอายุบางท่านที่ผ่านเข้าสู่วัยสูงอายุมาหลายปีแล้ว เพื่อให้เห็นถึงแบบแผน ระบบคิด และรูปแบบในการปรับตัว ว่าแตกต่างกันหรือไม่ระหว่างผู้ที่เริ่มเข้าสู่วัยสูงอายุกับผู้ที่กำลังก้าวเข้าสู่มาได้ระยะหนึ่ง ประมาณ 7-9 ปี และผู้ที่เข้าสู่วัยสูงอายุมาแล้วเป็นเวลานานมากกว่า 10 ปี

เพศ ผู้วิจัยได้เลือกกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักมา ทั้งหมด 8 คนเป็นชาย 4 คน เป็นหญิง 4 คน สาเหตุที่เลือกทั้งเพศชายและเพศหญิงเพราะ ด้วยประเพณีและวัฒนธรรมของไทยนั้น ได้หล่อหลอม กล่อมเกลา ระบบคิดต่างๆ ให้ผู้หญิงและผู้ชายแตกต่างกัน บทบาทในสังคมต่างกัน จึงต้องการศึกษาว่าระหว่างผู้สูงอายุที่เป็นเพศชายและเพศหญิงนั้น มีการปรับตัวแตกต่างกันหรือไม่ การยอมรับการเปลี่ยนแปลงต่างๆ เหมือนหรือต่างกันหรือไม่ อย่างไร มีการยอมรับสถานภาพและบทบาทที่เปลี่ยนไปต่างกันหรือไม่ เพศชายหรือเพศหญิงปรับตัวได้ดีในเรื่องใด

การศึกษา เหตุผลที่ใช้การศึกษามาเป็นเกณฑ์ในการแบ่งนั้น ในสังคมไทยนั้นคนที่มีการศึกษาสูง มีโอกาสในการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ ได้มากกว่า มีโอกาสในการเลือกประกอบอาชีพที่ตัวเองชอบ และมีรายได้สูงทั้งโอกาสในการเข้าถึงบริการต่างๆ ของรัฐ และ

ชุมชนมีมากกว่า โดยส่วนใหญ่แล้วคนที่มีการศึกษาสูงมักจะมีรูปแบบการคิด การให้คุณค่ากับสิ่งต่างๆ และรูปแบบในการดำเนินชีวิตที่แตกต่างจากคนที่มีการศึกษาน้อยกว่า เช่น การใช้เวลาว่าง การรู้จักเลือกหา หนังสือที่ดีมีคุณภาพ การรู้จักเลือกฟังดนตรีที่ดีมีคุณภาพ การรู้จักเลือกใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์ได้มากกว่า รวมทั้งคนที่มีการศึกษาสูงส่วนมาก จะมีระบบคิดที่มีความเป็นเหตุเป็นผลสูงกว่า มีการยอมรับการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นได้มากกว่า โอกาสในการพบเห็นสิ่งต่างๆ มากกว่า และสามารถนำเอาความรู้จากสิ่งที่พบเห็นนำมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้มากกว่า เป็นต้น อย่างไรก็ตามบุคคลที่มีโอกาสเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร มีความใกล้ชิด ปฏิสัมพันธ์กับบุคคลที่มีการศึกษาสูง หรือมีสถานภาพทางสังคมสูง ก่อให้เกิดการเรียนรู้ทั้งทางตรงและทางอ้อม และได้นำเอาประสบการณ์เหล่านั้นมาปรับใช้ในการดำเนินชีวิตของตนเอง ดังนั้นผู้สูงอายุบางรายถึงแม้ว่าวุฒิการศึกษาไม่สูงนัก แต่ถือได้ว่าเป็นผู้ที่มีการศึกษาได้

สถานภาพทางสังคม เหตุผลที่ใช้สถานภาพทางสังคมมาเป็นเกณฑ์ในการแบ่งนั้น เพราะว่า สถานภาพเป็นตัวกำหนดบทบาท การที่คนจะแสดงบทบาทอย่างไรขึ้นอยู่กับสถานภาพที่เขาเป็นอยู่ในขณะนั้น ในสังคมไทยนั้นจะเคารพ ยกย่องให้เกียรติคนที่มียศสถานภาพทางสังคมสูงกว่าตน เช่น คนที่เป็นลูกน้องจะเคารพให้เกียรติ เชื้อฟ่งหัวหน้าหรือคนที่มียศสถานภาพทางสังคมสูงเช่นผู้ว่าราชการจังหวัดก็จะได้รับเกียรติ กล่าวสุนทรพจน์ เป็จัดงาน มีคนเคารพ ยกย่องให้เกียรติเวลาไปที่ไหนมีคนมาคอยดูแลรับใช้มีคนคอยทำตามคำสั่ง ทำให้เชื่อมั่นในตนเองสูง รวมทั้งได้รับการและสวัสดิการที่ดีกว่าเช่น มีคนรับใช้ส่วนตัวมีรถประจำตำแหน่งเหล่านี้เป็นต้น ต่ำ ข้ำเมื่อเข้าสู่วัยสูงอายุสถานภาพบางอย่างได้เปลี่ยนไป เช่น จากเดิมที่เคยเป็นผู้ว่าราชการจังหวัดเมื่อเข้าสู่วัยสูงอายุได้ออกจากงานมาอยู่บ้าน ไม่มีอำนาจ ไม่มีลูกน้องที่ต้องเชื้อฟ่งคำสั่ง เหมือนเมื่อก่อน จึงต้องการศึกษาว่าผู้สูงอายุที่เคยมีสถานภาพทางสังคมที่ต่างกัน เมื่อเข้าสู่วัยสูงอายุมีการยอมรับกับการเปลี่ยนแปลงได้เหมือนกันต่างกันหรือไม่ หรือผู้สูงอายุมีทางออกหรือมีวิธีการชดเชยอย่างไรกับสถานภาพที่เปลี่ยนไป เช่น บางคนเมื่อเข้าสู่วัยสูงอายุได้มาเป็นประธานกลุ่มออกกำลังกาย ประธานกลุ่มอนุรักษ์ประเพณีวัฒนธรรมเหล่านี้เป็นต้น

สถานภาพทางเศรษฐกิจ ผู้ที่มีฐานะทางการเงินดี จะสามารถซื้อหาปัจจัยในการดำรงชีวิตสิ่งอำนวยความสะดวกสบายหรือซื้อหาสวัสดิการบางอย่างที่ดีกว่าผู้ที่มีสถานภาพทางการเงินต่ำกว่า โอกาสในการเข้าถึงสินค้าและบริการมีมากกว่า ทางเลือกในการดูแลสุขภาพ ทั้งทางสุขภาพกายและสุขภาพจิตมีมากกว่า เช่น ในด้านสุขภาพกาย สามารถซื้อหาอาหารที่มีประโยชน์ต่อร่างกายได้มากกว่า ในด้านสุขภาพจิต โอกาสในการไปเที่ยวพักผ่อนหย่อนใจท่องเที่ยว ทักษนาจรมีมากกว่า เป็นต้น

3. กลุ่มผู้ให้ข้อมูลประกอบ

ประกอบด้วยบุคคลใกล้ชิดกับผู้สูงอายุที่เป็นผู้ให้ข้อมูลหลัก สมาชิกในครอบครัว สามีหรือภรรยา บุตร รวมทั้ง สอดถามจากบุคคลภายนอกเช่นในกรณีที่ผู้สูงอายุเข้าร่วมกิจกรรมของชมรมได้ ผู้วิจัยได้เข้าไปร่วมสังเกตการณ์ ของผู้สูงอายุขณะเข้าร่วมกิจกรรมกับทางชมรมเพื่อศึกษาว่าผู้สูงอายุ มีส่วนร่วมในกิจกรรมเพียงใด มีบทบาทหรือสถานภาพอย่างไรในชมรมหรือกิจกรรมที่เข้าร่วม สมาชิกคนอื่น ที่เข้าร่วมกิจกรรมให้การยอมรับกับผู้สูงอายุที่เป็นผู้ให้ข้อมูลหลักหรือไม่อย่างไร กิจกรรมที่ทำมีความน่าสนใจมากน้อยเพียงใดมีประโยชน์ด้านใดบ้าง เช่น บางกิจกรรมให้ประโยชน์ทั้งทางร่างกายและทางด้านจิตใจ ยกตัวอย่าง เช่น การเข้าร่วมกลุ่ม รำไท่จี๊ก ซึ่งเป็นการออกกำลังกายอย่างหนึ่ง ผู้สูงอายุหลายท่านที่เป็นผู้ให้ข้อมูลหลักได้ เข้าเป็นสมาชิกของชมรมนี้ ประโยชน์ด้านร่างกายคือ การรำไท่จี๊กช่วยให้เลือดลมไหลเวียนสะดวก ร่างกายสดชื่น สุขภาพแข็งแรง ประโยชน์ด้านจิตใจคือเป็นการทำกิจกรรมร่วมกันของคนที่มาจากหลายสาขาอาชีพ ทั้งเพศหญิงและเพศชาย มีการทำกิจกรรมร่วมกัน มีการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารกัน สมาชิกแต่ละคนจะรู้จักกันมีการไปท่องเที่ยวทัศนาร่วมกัน ส่วนใหญ่สมาชิกจะมีอายุตั้งแต่ 40-70 ปี ผู้วิจัยได้เข้าไปร่วมสังเกตการณ์ สังเกตสัมภาษณ์ และได้สัมภาษณ์บุคคลต่างๆ ที่เป็นสมาชิกของชมรมในแง่มุมต่างๆ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้องชัดเจนและเป็นจริงให้มากที่สุด เพราะในบางครั้งผู้ให้ข้อมูลบอกกับผู้วิจัยว่าชอบไปทำกิจกรรมนี้เพราะไปแล้วมีความสุข รู้สึกอบอุ่นใจ ผู้วิจัยจึงต้องเข้าไปร่วมสังเกตการณ์และสัมภาษณ์บุคคลใกล้ชิดกับผู้ให้ข้อมูลหลักดังกล่าว เพื่อนำมาวิเคราะห์ต่อไป

4. การสร้างความสัมพันธ์

เมื่อผู้วิจัยได้รายชื่อผู้ให้ข้อมูลหลักแล้ว ผู้วิจัยได้โทรศัพท์ไปหาผู้ให้ข้อมูลหลักที่บ้านโดยการแนะนำตัวว่าเป็นใคร ขณะนี้กำลังทำวิจัยเรื่องอะไร วัตถุประสงค์ของงานวิจัยคืออะไร จะขอข้อมูลในประเด็นหลักใหญ่ ๆ คืออะไร และชี้แจงว่างานวิจัยครั้งนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพผู้วิจัยจึงมีความจำเป็นต้องเข้าไปเก็บข้อมูลกับผู้ให้ข้อมูลหลายครั้ง ซึ่งผู้ให้ข้อมูลหลักยินดีที่จะให้ผู้วิจัยเก็บข้อมูลจากนั้นจึงได้ทำการนัดแนะเวลา และสถานที่ ซึ่งผู้ให้ข้อมูลหลักสะดวกในช่วงประมาณ 10.00 น. เป็นต้นไป ถ้าเป็นช่วงบ่ายส่วนใหญ่จะสะดวกในช่วงหลัง 14.00 น. แต่เวลาในการนัดหมายแต่ละครั้งและแต่ละคนแตกต่างกันเพราะมีการนัดหมายหลายครั้งและขึ้นอยู่กับว่า ผู้สูงอายุแต่ละคนสะดวกในช่วงเวลาใด ส่วนสถานที่ส่วนใหญ่จะใช้เป็นที่บ้านของผู้สูงอายุ เพราะจะได้สังเกตสภาพที่อยู่อาศัย สิ่งของเครื่องใช้ สัมภาษณ์ภาพในครอบครัวและบุคคลใกล้ชิดไปด้วย ในบางครั้งก็มีการนัดหมายที่อื่นด้วยเช่นที่สโมสรหรือ

ชมรม ที่ผู้ให้ข้อมูลหลักไปร่วมกิจกรรมเพื่อไม่ให้เป็นการเสียเวลาของผู้ให้ข้อมูลหลักและเพื่อจะได้สังเกตพฤติกรรมต่างๆ ทั้งของผู้สูงอายุต่อสมาชิกคนอื่น ๆ และปฏิกิริยาที่สมาชิกคนอื่น ๆ มีต่อผู้สูงอายุขณะที่ผู้สูงอายุเข้าร่วม กิจกรรม

การสัมภาษณ์ที่บ้านของผู้ให้ข้อมูลหลัก ผู้วิจัยได้ทำการสังเกตพฤติกรรมไปพร้อม ๆ กันด้วย เช่น สัมพันธภาพ ของสมาชิกในครอบครัว การกิจที่ผู้สูงอายุบางคนต้องปฏิบัติอยู่ได้ ทราบถึงการปฏิบัติตัวในแง่ต่างๆ เช่น ในการดูแลสุขภาพ ผู้สูงอายุบางคนให้ข้อมูลกับผู้วิจัย ว่าดูแลสุขภาพตนเองอย่างดี ระวังระวังตัวเองจากอุบัติเหตุต่างๆ เมื่อไปสัมภาษณ์ที่บ้าน ก็ได้สังเกตเห็นว่าที่ห้องน้ำมีการทำราวเหล็กที่แข็งแรงทนทานไว้จับเวลาอาบน้ำในห้องน้ำและมีผ้ารองกันลื่นในห้องน้ำด้วย ซึ่งสนับสนุนกับข้อมูลที่ผู้สูงอายุบอกกับผู้วิจัยหรือบางครั้งก็ให้เห็นสภาพบางอย่างที่ไม่สนับสนุนกับข้อมูลที่ผู้ให้ข้อมูลหลักได้บอกกับผู้วิจัย

ในส่วนของการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการนั้น ผู้วิจัยได้ทำร่วมกันไปเป็นระยะๆ เช่น การสอบถามข้อมูลจากบุตรหลานและบุคคลใกล้ชิดและการไปร่วมสังเกตการณ์ในการเข้าร่วมกิจกรรมของผู้ให้ข้อมูลหลัก จากนั้นก็ได้มีการพูดคุยกับสมาชิกท่านอื่น ๆ เพื่อจะได้ทราบว่าสมาชิกคนอื่นรู้สึกอย่างไรต่อผู้ให้ข้อมูลหลัก แตกต่างจากอัตมโนทัศน์ที่ผู้ให้ข้อมูลหลักมองเห็นตนเองหรือไม่ เพื่อจะได้นำข้อมูลมาวิเคราะห์และสรุปออกมาเพื่อเขียนรายงานการวิจัย การสัมภาษณ์ทั้งแบบมีโครงสร้าง และไม่มีโครงสร้างนั้นผู้วิจัยได้ตั้งแนวคำถามไว้ก่อนล่วงหน้า และเป็นคำถามแบบกว้าง ๆ และดำเนินการสัมภาษณ์ตามประเด็นที่กำหนด

สำหรับระยะเวลาในการเก็บรวบรวมข้อมูลในครั้งนี้ผู้วิจัยได้ เริ่มเก็บข้อมูลตั้งแต่วันที่ เดือนกุมภาพันธ์ 2542 จนถึงเดือน ตุลาคม 2543 โดยใช้เวลาในการเก็บข้อมูลค่อนข้างนาน เพราะเป็นการศึกษาถึงประวัติชีวิต ซึ่งต้องการข้อมูลที่ละเอียด ถูกต้อง คลอบคลุม ครบถ้วน และสมบูรณ์และเนื่องจากว่ามีจำนวนผู้ให้ข้อมูลหลัก 8 คน ซึ่งผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลไปพร้อม ๆ กัน เพื่อจะได้เปรียบเทียบ หรือมองเห็นชัดเจนขึ้นว่า กลุ่มของผู้สูงอายุที่เป็นชนชั้นกลางระดับบนและระดับล่างมีการปรับตัวที่ต่างกันหรือไม่อย่างไร เพราะอะไร ในการเข้าไปเก็บข้อมูลในแต่ละครั้งผู้วิจัยเองได้พยายามเตรียมตัวไปเป็นอย่างดี ให้มีข้อบกพร่องน้อยที่สุด หลังจากได้ข้อมูลมาแล้ว ได้นำข้อมูลมาวิเคราะห์และเขียนเป็นรายงานไว้ทุกครั้งเพื่อป้องกันการลืม และป้องกันการสับสนข้อมูลของแต่ละคน จากนั้นได้นำข้อมูลที่ได้เขียนเรียบเรียงไว้นำมาปรึกษาหารือกับอาจารย์ที่ปรึกษาและมีการค้นคว้าเอกสารตำราต่างๆ เพิ่มเติมเป็นระยะๆ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครบถ้วน คลอบคลุมและเป็นไปตามวัตถุประสงค์ในการวิจัยในครั้งนี้

5. วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

ในการเก็บรวบรวมข้อมูลผู้วิจัยได้ใช้หลายวิธีเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้อง ครบคลุม และสมบูรณ์ที่สุด โดยใช้วิธีการสังเกต เช่น ดูรูปร่าง หน้าตา บุคลิกภาพ เพราะสิ่งเหล่านี้เป็นตัวบ่งชี้ข้อมูลบางอย่างให้ทราบ เช่น บางคนบอกว่าดูแลสุขภาพอย่างดี ได้ใจสุขภาพมากคนอื่น ๆ ในสังคมเคารพให้เกียรติกับตนมาก ไม่มีปัญหาใด ๆ ในการเข้าสังคม แต่ถ้าผู้ให้ข้อมูล มีน้ำหนักตัวเกินมาตรฐานไปมากหรือผอมมาก หน้าซีดหรือตัวเหลืองแต่งกายไม่เหมาะกับวัย ก็ต้องนำข้อมูลเหล่านี้มาเป็นหัวข้อที่ผู้วิจัยต้องศึกษาต่อไปว่า ทำไมหรือเพราะอะไรผู้สูงอายุจึงคิดว่าตนเองสุขภาพดี ผู้สูงอายุมีมาตรฐานอย่างไร ผู้สูงอายุเปรียบเทียบกับใคร หรืออะไร เพื่อจะได้ศึกษาถึงระบบคิด และการให้คุณค่าทั้งกับตัวเองและการให้คุณค่ากับเรื่องต่างๆ รวมทั้งการสังเกตสภาพบ้านเรือนที่อยู่อาศัย ว่าอยู่ในชุมชนลักษณะใด อากาศถ่ายเทสะดวกหรือไม่ มีเสียงรบกวนหรือสิ่งรบกวนจากภายนอกหรือไม่ บ้านเรือนที่อยู่ละแวกเดียวกันเป็นลักษณะใด การคมนาคมติดต่อสะดวกหรือไม่ ความมั่นคงแข็งแรงของตัวบ้าน ความสะอาดของบ้านเป็นอย่างไร ใกล้แหล่งบริการของรัฐอะไรบ้าง เช่น ใกล้โรงพยาบาลใกล้ตลาดสด ใกล้สถานีขนส่ง เป็นต้น รวมทั้งสังเกตถึงสัมพันธภาพ และการมีปฏิสัมพันธ์ต่างๆ ของสมาชิกในครอบครัว ทั้งปฏิกิริยาที่ผู้สูงอายุแสดงออกมา เช่น บางครั้งผู้สูงอายุพูดถึงถูกคนใดคนหนึ่งซึ่งขณะเล่าบอกถูกอยู่ไกลนานๆ จะได้กลับมาเยี่ยมบ้านครั้งหนึ่ง ในขณะที่เล่าไปนัยตาบ่งบอกถึงความเศร้า ตาแดงเหมือนจะร้องไห้ เป็นต้น ซึ่งผู้วิจัยต้องประเมินสถานการณ์ว่าควรจะเปลี่ยนประเด็นคำถามหรือไม่ อย่างไร หรือสังเกตพฤติกรรมของสมาชิกภายในครอบครัวที่แสดงต่อผู้สูงอายุ เช่น เวลาสมาชิกในครอบครัวจะทำอะไร ต้องขออนุญาตผู้สูงอายุก่อนถึงจะทำได้ เหล่านี้เป็นต้น เพื่อจะได้นำข้อมูลเหล่านี้มาวิเคราะห์ต่อไป

ในการสังเกตใช้ทั้งการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม การสังเกตอย่างมีส่วนร่วม เช่น การร่วมวงสนทนาของผู้ให้ข้อมูลหลักและครอบครัวหรือคนใกล้ชิด โดยการสังเกตถึงปฏิกิริยาต่างๆ ทั้งของผู้สูงอายุที่มีต่อสมาชิกในครอบครัวและปฏิกิริยาที่บุคคลในครอบครัวแสดงต่อผู้สูงอายุ หรือในการไปทำบุญที่วัดร่วมกับผู้สูงอายุ ในกรณีที่ผู้สูงอายุบางคนบอกว่าตนเองชอบไปทำบุญที่วัด และรู้ถึงพิธีกรรมต่างๆ ทางศาสนาพอสมควรผู้วิจัยได้เข้าร่วมทำกิจกรรมกับผู้สูงอายุและสังเกตว่าผู้สูงอายุรู้ขั้นตอน ทางพิธีกรรมต่างๆ ตามที่บอกกับผู้วิจัยหรือไม่และสังเกตถึงปฏิกิริยาต่างๆ ของผู้สูงอายุต่อสมาชิกคนอื่น ๆ และ สังเกตปฏิกิริยาที่สมาชิกคนอื่น ๆ แสดงต่อผู้สูงอายุไปด้วยเป็นต้น ส่วนการสังเกตอย่างไม่มีส่วนร่วม เช่น การไปสังเกตการณ์ขณะผู้ให้ข้อมูลหลักร่วมกิจกรรม เพื่อศึกษาถึงสัมพันธภาพ ความสัมพันธ์ การได้รับความเคารพ การได้รับเกียรติจากสมาชิกว่าเป็นแบบเดียวกับที่ผู้ให้ข้อมูลหลักบอกกับ

ผู้วิจัยหรือไม่และได้มีการจัดบรรทักกิจกรรมต่างๆ ไว้ โดยมีกรอบในการสังเกตคือ สังเกตพฤติกรรมของผู้สูงอายุและปฏิกิริยาที่บุคคลใกล้ชิดแสดงต่อผู้สูงอายุทั้งในครอบครัวและชุมชน รวมทั้งเวลาที่ผู้สูงอายุเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ

6. การตรวจสอบข้อมูล

ผู้วิจัยได้ตรวจสอบข้อมูลที่เก็บมาในแต่ละครั้งทุกครั้ง และในการเข้าไปเก็บข้อมูลในครั้งต่อไป บางครั้งก็ได้ถามซ้ำในบางคำถามและสอบถามบุคคลใกล้ชิด ในคำถามเดียวกันเพื่อดูว่าคำตอบจะเหมือนหรือต่างกันหรือไม่อย่างไรและเพราะอะไร เช่น ผู้ให้ข้อมูลหลักบอกว่าตนเองเป็นคนใจดี ชอบทำบุญ บริจาค ชอบช่วยเหลือผู้อื่น ถูกหลอกลวงให้ความเคารพ รักใคร่ ผู้วิจัยได้ตรวจสอบข้อมูลโดยไปสอบถามบุคคลใกล้ชิดที่อยู่ในบ้านเช่นคนรับใช้ในบ้าน เลขาธุการ และสอบถามกับทางชมรมที่ผู้ให้ข้อมูลหลักเป็นสมาชิกอยู่ว่าผู้ให้ข้อมูลหลักให้ความร่วมมือ ช่วยเหลือในด้านการเงินกับทางชมรมหรือไม่ อย่างไร สมาชิกคนอื่นในชมรมเห็นว่าผู้ให้ข้อมูลหลักเป็นอย่างไร มีคนเคารพยกย่อง ให้เกียรติ เช่นเดียวกับที่ผู้ให้ข้อมูลบอกกับผู้วิจัยหรือไม่เป็นต้น

ผู้วิจัยได้เว้นช่วงเวลาในการเข้าไปเก็บข้อมูล และถามซ้ำในประเด็นคำถามเดิม เพื่อดูว่าคำตอบเหมือนเดิมหรือไม่ อย่างไร และเพราะอะไร ในการเว้นช่วงในการเก็บข้อมูลและถามซ้ำในประเด็นเดิมบางครั้งก็พบว่าได้คำตอบใหม่ ประเด็นที่พบว่ามีเปลี่ยนแปลงอยู่บ่อยๆ เมื่อเว้นช่วงแล้วเข้าไปเก็บข้อมูลคือ ประเด็นในเรื่องของการดูแลสุขภาพ เช่น ผู้สูงอายุบางคนบอกว่ามีปัญหาเรื่องมีโรคประจำตัวต้องรับประทานยาเป็นประจำ ทำให้ไม่กล้าไปท่องเที่ยวที่ไหนและเคยให้ข้อมูลกับผู้วิจัยว่า กิจกรรมออกกำลังกายที่ทำการกระเด็นแอร์โรบิกทุกเช้าแต่เมื่อเว้นช่วงในการเข้าไปเก็บข้อมูล เป็นระยะเวลาประมาณ 4 เดือน ผู้วิจัยพบว่าได้รับข้อมูลใหม่จากผู้สูงอายุคนเดิมคือ ผู้สูงอายุได้เปลี่ยนแปลงกิจกรรมการออกกำลังกายจากการเดินแอร์โรบิกมาเป็นการไปรำไท้จี่ถึงแทน และในระยะ 4 เดือน นี้ผู้สูงอายุพบว่าตนเองสุขภาพดีขึ้นและเมื่อไปตรวจร่างกายกับแพทย์ แพทย์บอกว่า ตอนนี้ความดันโลหิตอยู่ในภาวะปกติไม่ต้องรับประทานยาลดความดันแล้ว มีผลทำให้ผู้สูงอายุมีความเชื่อมั่นในสุขภาพของตนเองมากขึ้น เพื่อนฝูงก็ยอมรับในเรื่องสุขภาพของผู้สูงอายุมากขึ้น จากที่เพื่อนฝูงไม่อยากจะไปเที่ยว ทักสนักศึกษาไกล ๆ ด้วยเพราะเกรงว่าจะเป็นอันตรายถึงชีวิตขณะท่องเที่ยวปัจจุบันมีเพื่อนฝูง มาชวนให้ไปเที่ยวด้วยกัน ทำให้ผู้สูงอายุได้มีโอกาสเดินทางไปท่องเที่ยวกับเพื่อนๆ ซึ่งสูงอายุท่านชอบการท่องเที่ยวอยู่แล้ว จึงพบว่าในระยะหลังนี้สุขภาพกายดีขึ้น และสุขภาพจิตก็ดีขึ้นด้วย ซึ่งจะต้องนำข้อมูลเหล่านี้มาวิเคราะห์ต่อไป

7. การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยได้นำข้อมูลที่ได้ตรวจสอบและบันทึกไว้แล้วมาแยกแยะจัดหมวดหมู่ และวิเคราะห์เชื่อมโยงข้อมูลต่าง ๆ ตามแนวคิดทฤษฎีต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องและตามกรอบแนวคิดที่กำหนด เพื่อหาความหมาย หาความสัมพันธ์ของข้อมูล เพื่อตอบคำถามการวิจัยและเพื่อให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยครั้งนี้

ทั้งนี้เพื่อตรวจสอบว่าข้อมูลดังกล่าวสนับสนุน หรือไม่สนับสนุนกรอบความคิดที่วางไว้เพื่อจะได้ย้อนไปเก็บข้อมูลเพิ่มเติมเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้อง ครบถ้วน ครอบคลุม เมื่อวิเคราะห์ในประเด็นหลักแล้ว ได้แยกวิเคราะห์เป็นประเด็นย่อยๆ โดยมีการศึกษาเปรียบเทียบกันระหว่างผู้สูงอายุที่เป็นชนชั้นกลางระดับบนและผู้สูงอายุชนชั้นกลางระดับล่างว่ามีแบบแผนหรือรูปแบบในการดำเนินชีวิตและรูปแบบในการปรับตัวส่วนใดบ้างที่เหมือนกันเพราะอะไร และส่วนใดบ้างที่ต่างก็นำมาวิเคราะห์เพื่ออธิบายถึงสาเหตุและหาเหตุผลมาประกอบว่าทำไมและเพราะอะไรจึงเป็นอย่างนั้น

โดยในบางครั้งได้แยกวิเคราะห์เป็นกลุ่ม เช่น ในชนชั้นกลางระดับบนพบว่าเป็นอย่างไรมาก่อน ในประเด็นเดียวกันนี้ ในชนชั้นล่างพบว่าเป็นอย่างไรมาก่อน หรือต่างกันอย่างไรและหาเหตุผลมาอธิบายในแต่ละกรณีไป

จากนั้นได้นำมาวิเคราะห์ในภาพรวมว่า ระหว่างชนชั้นกลางระดับบนและชนชั้นกลางระดับล่างนั้นการปรับตัวในประเด็นใด บ้างที่เหมือนกัน และประเด็นใดบ้างที่ต่างกันและสรุปเปรียบเทียบกันว่า ผู้สูงอายุที่เป็นชนชั้นกลางระดับใดมีการปรับตัวได้ดีกว่าในเรื่องใดเพราะอะไร